

**СПОРЕДБЕН ПРЕГЛЕД НА СВРЗНИЦИТЕ ВО ПРЕВОДИТЕ НА
НОВИОТ ЗАВЕТ НА СОВРЕМЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
НАПИШАНИ СО ГРЧКО ПИСМО**

Борче Арсов

*Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија*

Клучни зборови: сврзници, споредба, Нов завет, современ македонски јазик, грчко писмо.

Резиме: Предмет на овој труд се првите преводи на Новиот завет на современ македонски јазик од 18. и од 19 в., и тоа: Кониовското евангелие, Кулакиското евангелие, Бобошчанското евангелие и Трлиското евангелие. Сите четири текста се напишани со грчка азбука и секој од нив е поврзан со определен дијалект од југоисточната група македонски говори. Претставени се сврзниците од анализираните текстови, и тоа во оние читања заеднички за сите четири текста. Најпрво се прави преглед и табеларен приказ на сврзниците во секој од текстовите, а потоа тие споредбено се коментираат, особено од аспект на тоа дали нивните фреквенција и употреба целосно соодветствуваат со оние во одделните дијалекти со кои тие се поврзуваат или, пак, покажуваат извесни разлики и/или стилизации.

**COMPARATIVE REVIEW OF THE CONJUNCTIONS
IN THE TRANSLATIONS OF THE NEW TESTAMENT
IN CONTEMPORARY MACEDONIAN LANGUAGE
WRITTEN WITH GREEK ALPHABET**

Borče Arsov

*Krste Misirkov Institute of Macedonian Language
Sts. Cyril and Methodius University in Skopje
Skopje, Macedonia*

Key words: conjunctions, comparison, New Testament, contemporary Macedonian language, Greek alphabet.

Summary: The subject of this paper are the first translations of the New Testament in Macedonian contemporary language from the 18th and the 19th centuries: The Konikovo Gospel, The Kulakia Gospel, The Boboščica Gospel and the Trlis Gospel. They are all written in Greek alphabet and each of them is related to a specific dialect of the South-Eastern group of Macedonian dialects. In the paper, we present the conjunctions found in the readings common for all of the four analyzed texts. Firstly, the conjunctions used in each of the texts are given in a table; afterwards, a comparative analysis is provided, focusing on whether the frequency and the usage of the conjunctions match the corresponding patterns in the different dialects to which they are related to or if they show certain differences and/or stylizations.

1. Вовед

Пишувањето на овој труд произлегува од идејата споредбено да се прикажат сврзниците, односна нивната употреба во текстовите на преводите на Новиот завет на народен македонски јазик во периодот на 18. и на 19 в. Предмет на овој труд се првите преводи на Новиот завет на современ македонски јазик од 18. и од 19 в., и тоа: Кониковското евангелие, Кулакиското евангелие, Бобошчанското евангелие и Трлиското евангелие. Овие текстови се дел од литературата напишана со грчко писмо (алфавит) на територијата на јужна Македонија (денешни Р Грција и Р Албанија). Оваа литература зазема значајно место во проучувањата на историјата на македонскиот јазик, земајќи предвид дека во споменатиот период целиот дел на Македонија што бил под грчко културно влијание и каде што се пишувало со алфавит (како што се спомена погоре, пред сè, во јужна Македонија), народниот македонски јазик бил речиси целосно застапен во писменоста. Со оглед на тоа што, во споменатите услови, современиот народен јазик бил издвоен од влијанието на црковнословенската писмена традиција, тој има особено важна улога во развитокот на македонскиот писмен јазик. Всушност, македонската јазична територија во 19 в. била поделена на две сфери: северна и јужна. Додека во северната сфера било силно изразено црковнословенското влијание (пред сè, овде станува збор за влијанието на руската редакција на црковнословенскиот јазик), во јужната сфера приоритетен во писменоста станал народниот македонски јазик (Koneski, 1975). Во трудов, преку претставувањето на сврзниците во секој од четирите споменати текста, најпрво се прави

посебен преглед на состојбата со сврзниците и нивната употреба за секој текст одделно, а потоа се прави споредбена анализа преку коментирање на поспецифичните примери, водејќи сметка за отстапките во поглед на одделните дијалекти, како и за тоа дали во тие отстапки можеме да претпоставиме извесна (свесна) стилизација¹.

2. Првите преводи на Новиот завет на современ македонски јазик напишани со грчко писмо

Кониковското евангелие, Кулакиското евангелие, Бобошчанското евангелие и Трлиското евангелие се првите досега познати посериозни преводи на Новиот завет на народен македонски јазик. Овие текстови сочинуваат една целина, бидејќи сите претставуваат преводи на изборни неделни евангелија на македонски народен јазик и се напишани со грчко писмо.

Кониковското евангелие (КЕ) го добива името по селото Кониково (грч.: *Λυτικό*), кое денес се наоѓа на територијата на Р Грција, и тоа меѓу градовите Воден (грч.: *Ήδεσσα*), Гуменце (грч.: *Γουμένισσα*) и Еницевардар (грч.: *Γιαννιτσά*). Името му го дава бугарскиот научник Јордан Иванов, по откривањето на само неколку страници од печатениот текст, за кој подоцна се открива дека, најверојатно, никогаш и не бил целосно отпечатен. Иванов заклучува дека во текстот на евангелието е претставен говорот на ова село (Ivanov, 1970: 181), кој им припаѓа на долновардарските македонски говори. Според него, автор на преводот е Павел Божигропски. По конечното наоѓање на целиот ракопис и по објавувањето на монографијата посветена на КЕ (2003–2008) (Lindstedt, Spasov, Nuorluoto, 2008), заведено во *Bibl. Patr. Alex. 268*, во текстот јасно се гледаат две раце², при што првата

¹ Терминот *стилизација*, за потребите на трудов, како и за потребите на сличните вакви претходни истражувања, работно се дефинира како проширување на дијалектната основа, односно избегнување на форми што во тоа време би можеле да бидат разбрани како премногу локално обележани. Ваквите постапки на стилизација одат, од една страна во насока кон поширока дијалектна база, а од друга страна кон повисок стил. Конечно, станува збор за селекција на оние јазични црти/моделни што опфаќаат поширок дијалектен ареал, како и такви што претставуваат „вештачки“ форми, т.е. форми што се приближни или се во кореспонденција со оние употребувани во црковнословенската и во современата словенска писменост (Arsov, 2015: 4).

² Овде не станува збор за два одделни текста, туку за еден текст во кој се гледаат „две раце“, односно два ракописа (два различни начини на пишување). Под поимот „прва рака“ се подразбира првиот оригинален превод на текстот од грчки на македонски јазик, додека со поимот „втора рака“ се означува верзијата што ги вклучува интервенциите, т.е. исправките на редакторот, кои, инаку, се правени директно врз самиот текст на првата рака.

рака е постара (се претпоставува дека првиот превод е настанат во втората половина на 18 в.), додека втората рака е направена стотина години подоцна и само таа му се припишува на Божигропски. За точните пишувачи, т.е. преведувачи на првата рака не постојат информации (в. Lindstedt, Spasov, Nuorluoto, 2008: 21–22). Всушност, втората рака претставува стилизација, со што Божигропски се јавува како редактор на првата рака (на оригиналниот превод на народен македонски јазик). Особено значајно е да се нагласи дека КЕ е најраното современо македонско евангелие печатено со грчко писмо во Солун во 1852 г.

Кулакиското евангелие (КуЕ) е објавено и опишано во 1938 г. од страна на Андре Вајан и Андре Мазон (Mazon, Vaillant, 1938). Авторите на оваа монографија јазикот на евангелието го квалификуваат како дијалект и тврдат дека, преку анализата на текстот, тие го опишуваат говорот на селото Кулакија (грч.: *Χαλάστρα*), Солунско, кој, исто така, им припаѓа на долновардарските говори. Селото Кулакија се наоѓа на дваесетина километри западно од градот Солун (грч.: *Θεσσαλονίκη*). Се тврди дека преведувач на ракописот е Евстатиј Кипријадис, а времето на неговото настанување е околу 1860 г. (за повеќе в. Mazon, Vaillant, 1938: 1–4; Arsov, 2011: 6).

Текстот на Бобошчанското евангелие (БЕ) и неговата анализа се објавени од Андре Мазон во 1936 г. Евангелието, заедно со уште неколку други текстови од истиот регион, претставува основа за лингвистичкиот опис на јазикот во монографијата посветена на македонските говори во јужна Албанија (в. Mazon, 1936). Именувањето на евангелието доаѓа од името на селото Бобошчица (се среќава и како *Бобоштица* и *Бобошница*) (алб.: *Boboshticë*), кое се наоѓа на 8 километри од градот Корча (алб.: *Korçë*), Р Албанија. Точно не може да се одреди годината на настанувањето, но приближно тоа е 1880 г. Текстот на евангелието е преведен од тројца преведувачи: најголемиот дел од текстот е преведен од страна на Цанцо (чијшто превод Мазон го смета за најсоодветен, со оглед на неговата доследност во поглед на корчанскиот говор), помал дел од Икономо и најмал дел од страна на група анонимни преведувачи (за повеќе в. Mazon, 1936: 11–13). Јазикот на евангелието, претставен во монографијата на Мазон е корчанскиот говор (за разлика од претходните два текста, овој ракопис се поврзува со крајниот југозапад од македонската јазична територија, односно станува збор за периферен говор). Она што е највпечатливо за овој говор од социолингвистички аспект е ставот што неговите зборувачи го имаат за него и за себе уште од далечни времиња. Жителите на Бобошчица

својот говор го сметаат за престижен, но и за посебен јазик, кој го именуваат *јез'ико к'ајнас*³. За нив тој претставува јазик различен и од македонскиот, и од бугарскиот. Ова се забележува и денес меѓу ретките зборувачи на овој говор, за што се зборува и во последните трудови поврзани со оваа проблематика (в., на пр., Arsov, 2016).

Трлиското евангелие (ТЕ) претставува изборно евангелие, кое според Милетич (в. Miletič, 1920), е напишано во с. Трлис (грч. *Βαθύτοπος*), Неврокопско, Р Грција, во 1861 г. Како што е наведено во самото евангелие, текстот е напишан од страна на Димитар Стоилов, учител во селото. Милетич, текстот на евангелието го опишува како дијалектен, т.е. преку него, го опишува говорот на с. Трлис од тоа време.

Текстовите на КЕ, на КуЕ и на ТЕ покажуваат југоисточни македонски говори, додека текстот на БЕ е поврзан со југозападната македонска периферија.

За потребите на овој труд беа користени сите читања и стихови од Новиот завет што им се заеднички на четирите текста, а тоа се следниве:

КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Матеј 6 (22–33)	Матеј 6 (22–33)	Матеј 6 (22–33) – Икономо и Анонимен В (22–28)	Матеј 6 (22–33)
Матеј 14 (22–34)	Матеј 14 (22–34)	Матеј 14 (26–34) – Цанцо	Матеј 14 (23–34)
Матеј 15 (21–28)	Матеј 15 (21–28)	Матеј 15 (21–28) – Цанцо	Матеј 15 (21–28)
Матеј 21 (33–42)	Матеј 21 (33–42)	Матеј 21 (33–42) – Цанцо	Матеј 21 (33–42)
Лука 24 (36–53)	Лука 24 (36–53)	Лука 24 (36–53) – Анонимен Б	Лука 24 (36–53)
Јован 1 (35–45)	Јован 1 (35–52)	Јован 1 (35–51) – Цанцо	Јован 1 (35–45)
Јован 7 (37–52)	Јован 7 (37–52)	Јован 7 (37–52) – Цанцо	Јован 7 (37–53)
Јован 9 (1–38)	Јован 9 (1–38)	Јован 9 (1–38) –	Јован 9 (1–38)

³ *Зборви к'ајнас*; со значење: *зборува како нас*; во корчанскиот говор, предлогот *кај* се користи за споредба (современ македонски стандарден јазик: *како*) (в. Mazon, 1936: 1 и Courthiade, 1988).

КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
		Анонимен <i>В</i>	
Јован 20 (19–25)	Јован 20 (19–25)	Јован 20 (19–31) – Икономо	Јован 20 (19–25)

2.1. Поделба на сврзниците врз основа на односот во сложената реченица (координациски/субординациски)

		КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
координациски	составни	и, та/да	и, а	и	та, и
	спротивни	ам'и	тук'у	'ами, а, г'око	ам'и, ам'а, пак
	разделни	ил'и, н'ету-н'ету	'или(м), н'а̀то-н'а̀то	и, ни-ни	или, j'a н'иту-н'иту
субординациски	исказни	'оти, што, д'ека	'оти, шо, д'ека, как, да	'оти, шчо, г'е	'оти, шту, кад'е, у д'е, да, чи
	временски	ка, к'ога, ут к'а, д'ури (да)	ка, к'ога, ут к'а, д'ури (да)	от ка, к'ога, дур (г'е, да), ка	от как, дод'е, куг'а, дур да
	причински	зашт'о	'оти, зард'и, ч'унким	'оти, з'ошчо	'оти
	последични	∅	шо	∅	∅
	условни	ак'у/ако ⁴	'аку, да	'ако	'ако
	допусни	∅	∅	∅	∅
	целни	да	да	за да	за да, да
	начински	кат'у да	кат'у (как), г'иа	кај ⁵ , кај шчо	ч'инки
односни	дек'а, што	шо	шчо	шту, д'ето	

⁴ Во користената транскрипција/транслитерација на втората рака на КЕ, акцентот на *ако* не е обележан.

⁵ Како што се спомена погоре, значењето на прилогот/предлогот/сврзникот *кај* во корчанскиот говор е „како“; Сп. го и именувањето на говорот од страна на локалните зборуваачи „јез'ико кајнас“, „зборви кајнас“.

2.3. Примери

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Јован 1, 37	<i>и гу ч'уа дв'ата му Учен'ици дек'а каж'а, и ут'идуа пу Ис'уса</i>	<i>и слуш'але на н'егу дв'ете Учен'ац'ати⁶ шо в'икаши, и утид'уа пу Ис'ус</i>	<i>и от ка ч'уе т'иа дв'ата учен'ици т'иа збор'ови от сфет'его Јов'ана карст'ачо, отид'ое по Рист'оса (поинаку, со временска реченица)</i>	<i>та ч'јуха двaм'ината му учен'ика това <i>шту</i> р'ече <i>та</i> пр'итераха Ис'уса⁷</i>

⁶ Текстот на евангелието користен за трудов во оригиналното издание посветено на Кулаиското евангелие (Mazon, Vaillant, 1938) е со латинична транскрипција/транслитерација. За целите на трудов се користи приспособена кирилична транслитерација. Графемите *a* и *i* во примерите на кирилица ги пренесуваме со графемата *ä*; сп.: *kóga dóša* Ἰησοῦς > *к'ога д'ош'а* Ис'ус; *véli* na ní'h > *в'ел'а на н'ах*. Графемата *e*, во примерите се среќава многу ретко (само во *ице'ни'цит'е*). Со оглед на тоа што во трудов се јавува само во еден пример, за поедноставување на читањето, оваа графема ја пренесуваме со *e*, нагласувајќи во оваа фусноста дека, сепак, во примерот *учен'ац'ате* станува збор за редуциран вокал.

⁷ Во кириличната транскрипција/транслитерација на Трлското евангелие се тргнува од онаа на Милетиќ (Miletić, 1920), со ситни интервенции: графемата *i* се пренесува како *j* речиси во сите позиции, освен онаму каде што се користи за означување на мекоста. Во тие позиции оваа графема ја предаваме со *'*. На пр.: *dóide* > *д'ојде*; *nidélia* > *нид'ел'а*.

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Јован 1, 39	дујд'оа <i>и</i> вид'оа <i>д'ека</i> жив'ува <i>и</i> устан'аа т'оа д'ен при н'егу	ут'идоа <i>и</i> вид'еле <i>д'ека</i> сѧ с'еди, <i>и</i> су н'егу устан'але на т'оа ден	дојд'оѳ <i>и</i> вид'оѳ <i>ѳ'е</i> с'ѧди ⁸ . И устан'аѳ <i>и</i> т'иа во т'ази к'ашча т'ој ден	д'ојдоха <i>и</i> т'ие <i>та</i> в'идеха <i>кад'е</i> шта конд'иса <i>та</i> ост'анаха сас нек нов'а ден
Јован 1, 40	ид'ин ут дв'ата <i>дек'а</i> ч'уа ут Јо'ана т'аа лакард'ија	ид'ен'ут ут т'ии дв'ети ... <i>шо</i> слош'але ут Јо'ан	ед'ејно от т'иа дв'ата <i>шчо</i> ч'уѳ зборов'ити от свет'ѳго Јов'ана	ед'ина от двaм'ината <i>д'ѳто</i> ч'јуха от Јо'ана н'ази лакард'иа
Јован 1, 41	најд'охме Мес'иа, т'оа <i>што</i> ки р'ечи разреч'ену Христ'ос	'а најд'ехме на Мес'иа, <i>шо</i> му в'ел'ат Христ'ос	најд'ојме куртул'ата, <i>шчо</i> жа се р'ечи Р'истос	н'ајдохме Мес'иа, <i>д'ѳто</i> на отв'арзано шта са реч'ѳ Христ'ос
Јован 7, 37	ст'оѳши Ис'ус <i>и</i> викн'а	ст'оиши Ис'ус <i>а</i> викн'а (<i>а</i> – за составни реченици)	б'ѧ заст'анат Р'истос <i>и</i> со г'одем глас вел'ѧше	заст'ана Ис'ус <i>та</i> р'укна <i>и</i> р'ече

⁸ Текстот на евангелието користен за трудов во оригиналното издание посветено на Бобошчанското евангелие (Mazon, 1936) е со латинична транскрипција/транслитерација. Исто како и во случајот со другите текстови, за целите на трудов, се користи приспособена кирилична транслитерација. Графемата *ѧ* во приспособената кирилична транскрипција/ транслитерација на БЕ се користи за означување на диграфот *ea* (од грч. *ea*), кој во латиничната транскрипција/транслитерација на Мазон се користел за означување на широкиот изговор на *e*, односно, како што објаснува Мазон, на изговорот на дифтонгот *'ѧ*. Овде треба да се нагласи дека во целиот текст на БЕ напишан со алфавит нема доследност, а за различното бележење на овој дифтонг од страна на различните преведувачи на БЕ пишува и Мазон (в. Mazon, 1936: 114). Примерите во кои има поинакво бележење на дифтонгот (на пр., *је* кај Икономо или *е* кај анонимните преведувачи) во овој труд се пренесуваат со приспособената кирилична транскрипција/транслитерација, но врз основа на латиничната транскрипција на Мазон.

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Јован 7, 39	... <i>зашт'о</i> 'ошти не б'еши дад'ен Д'ух Сф'етиј, <i>зашт'о</i> Ис'ус 'ошти не са прусл'ави	... 'оти не б'еши г'ога 'ошти Сф'ити Д'ух, <i>ч'унким</i> Ис'ус не му сă д'ал сл'авата	... 'оти дур т'огас не б'ă д'аден Д'ух сф'ăт <i>з'ошчо</i> Р'истос 'еште не б'ă засл'авен	... 'оти Ис'ус 'оште ни са б'еше славосл'авил
Јован 7, 42	ут Витле'ем Селуту, г'аму <i>дек'а</i> б'еши Дав'ид, Христ'ос 'иде	ут с'елото Витле'ем, <i>шо</i> б'еши Дав'ид, ут г'амо ки д'ојди Христ'ос	Р'истос жа д'ојди от с'ојо профити- нут'ому и ц'ару Дав'ид и от сел'ото Витле'ем (поинаку)	у там, у <i>д'е</i> б'еше Дав'идов'ата ген'а, от с'елото Витле'ем дох'ода Христ'ос
Јован 7, 51	...да пузн'ае <i>што</i> ч'ине	...да разб'ира <i>шо</i> да ч'инă	...да разб'ери т'ози <i>што</i> ч'ини	... да разбер'е <i>шту</i> пр'ави
Јован 9, 1	вид'е чув'ек <i>што</i> б'еше сл'еп <i>ут к'а</i> се род'и	'а вид'е идн'о чов'ек <i>шо</i> б'еши сл'еп <i>ут к'а</i> сă род'и	н'ајде 'еден ч'овек р'оден сл'еп и без 'очи (поинаку)	в'иде ед'ин ч'јул'ак <i>д'ето</i> беше сл'ап 'оште <i>от как</i> са б'еше род'ил
Јован 9, 2	к'ој согреш'и, в'оа <i>или</i> т'атките му, <i>д'а</i> са р'оди сл'еп	к'ој и греш'и, в'оа <i>илим</i> т'аткото, <i>или</i> м'ајка му, <i>да</i> сă р'оди сл'еп	от ч'и гр'еј се р'оди тој ч'овек сл'еп, от т'огоф <i>и</i> ⁹ от татков'и му	к'ој пригриш'и, т'ој ли <i>или</i> родител'ету му <i>та</i> са род'и сл'ап

⁹ Со значење: *или* (в. Mazon, Vaillant, 1938: 142).

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Јован 9, 3	<i>н'ету</i> в'оа изгр'еши, <i>н'ету</i> Т'атките му, <i>ам'и</i> са род'и сл'еп <i>да</i> са ј'ават раб'отите Б'огуви на н'егу	<i>н'а̀то</i> он им'ал гр'ех <i>н'а̀то</i> т'аткото, <i>н'а̀то</i> м'ајка му; <i>тук'у да</i> са ч'ини бил'а ч'удба Господ'инов а на н'его	<i>ни</i> от т'огоф гр'еј, <i>ни</i> от татков'и му, <i>ам'и за да</i> се разб'ере раб'от'ете Господин Б'огу от н'его	<i>н'иту</i> т'ој пригриш'и <i>ниту</i> родител'ето му, <i>ам'и</i> са род'и сл'ап, <i>за да</i> му са пок'ажет б'оговите р'аботи
Јован 9, 4	требува да ч'инам раб'отите на т'оа <i>дек'а</i> ма пушт'и, <i>д'ури</i> е ден	'имам борц <i>да</i> са гл'едам раб'отата са ут то <i>шо</i> ми пушт'и, <i>д'ури</i> д'енот стој	тр'еби да раб'отам раб'от'ете тог'ове <i>шчо</i> ми 'има пушч'ено м'ене, <i>дур г'е</i> 'ести д'ен'а	прил'ага <i>д'а</i> пр'аве р'аботите на нов'а <i>шту</i> м'а е пр'атил, <i>дод'е</i> е 'оште ден
Јован 9, 4	'иде н'ока, <i>к'ога</i> н'ето н'икуј не м'оже да раб'оти	'иди н'ок'а, <i>шо</i> не м'ожи н'екој да раб'оти	гр'еди нојч'ата, н'икој не м'ожи да раб'ота на темн'ица (поинаку, без сврзник)	дох'ода н'аш, <i>та</i> тог'а н'икој не м'оже да р'аботи (поинаку, со составна реченица + прилог)
Јован 9, 8	т'ие <i>дек'а</i> гу глед'аа п'он'апре 'оти б'еше сл'еп, в'елеа	др'узи <i>шо</i> гу зн'аиа п'оскоро 'оти б'еши сл'еп	т'ие <i>шчо</i> го им'ее вид'ено пон'апре 'оти б'еше сл'еп, си вел'ее	н'ези, <i>шту</i> гу гл'едаха п'онапр'еш, <i>чи</i> б'еше сл'ап

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Јован 9, 13	и дунес'оа на Фарис'ејте т'оа, <i>дек'а</i> б'еши идн'о вр'еми сл'еп	гу нос'иле не н'его на Фарис'ејте, <i>шо</i> б'иши н'апри сл'еп	го завед'оа слепет'его при фарисе'ити (поинаку, со проста реченица)	гу отк'араха при фарисе'ите (поинаку, со проста реченица)
Јован 9, 14	<i>к'ога</i> направ'и Ис'ус к'алта <i>и</i> утфор'и 'очите му, б'еше С'абута	б'еши суб'ота, <i>к'ога</i> прав'и Ис'ус к'алут, <i>и</i> утфор'и н'еговити 'очи	б'еше самб'ота <i>ка</i> ст'ори Р'истос к'алта <i>и ка</i> му отф'ори т'ому оч'ити	Ис'ус, <i>куг'а</i> направ'и кал'а <i>та</i> му от'ори оч'ите, тог'а б'еше с'абота
Јован 9, 16	в'оа чув'ек не е ут Б'ога, <i>заит'о</i> не чува С'абутата	в'оа чов'ек не ј уд Б'ога, <i>'оти</i> не 'а др'ажи суб'отата	тој ч'овек не 'ести от Б'ога, <i>'оти</i> самбот'ете не 'и д'аржи	тов'а ч'јул'ак ни 'е от б'ога, <i>'оти</i> ни ч'јува с'аботата
Јован 9, 19	С'ин ви, <i>дек'а</i> в'елети <i>'оти</i> сл'еп са род'и	в'ашо с'ан, <i>шо</i> в'ии в'елехти <i>шо</i> са род'и сл'еп	с'ин в'аш <i>што</i> в'ие вел'ите <i>'оти</i> се р'оди сл'еп	син'а ви, <i>шту</i> к'азувате <i>чи</i> са 'е род'ил сл'ап
Јован 9, 20	зн'аеми <i>'оти</i> сл'еп са род'и, <i>и</i> <i>'оти</i> в'оа е С'инут ни	зн'аими <i>'оти</i> во нă ј с'ан н'аш, <i>и</i> сл'еп <i>шо</i> сă род'и	зн'ае д'обре <i>'оти</i> с'ој 'ести с'ино наш, <i>и</i> <i>'оти</i> се р'оди сл'еп	н'ее зн'аеми, <i>'оти</i> тов'а е син'а ни <i>и</i> <i>'оти</i> са сл'ап род'и
Јован 9, 22	в'ие рек'оа т'атките му, <i>заит'о</i> са б'оа	так'а му сă р'екле т'атко и м'ајка му, <i>зард'и</i> му б'иле стр'ах	т'ака му р'ече татк'а му <i>'оти</i> го б'еше стр'ај	так'а р'екоха род'ителето му, <i>'оти</i> ги б'еше ср'ах

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Јован 9, 27	п'онапр'ет ви каж'ах, <i>та</i> не ч'ухте (втора рака: п'онапр'ет ви каж'ах, џа не ч'ухте) ¹⁰	с'ега ви р'екох, не слуш'ахти (поинаку, без сврзник)	с'ега ви р'екој вам, <i>и</i> не ч'ујте	казах ви, <i>т'а</i> ни ч'ухте ли
Јован 9, 28	т'и си учен'ик на н'егу, <i>ам'и</i> н'ие сме Учен'ици на Мојс'еа	т'и сѧ учен'ѧк н'егово, <i>и</i> н'иа сми на Мојс'и учен'ѧцѧ (поинаку, со составна речница)	т'и си ч'овек т'огоф, <i>а</i> н'ие сме ту Моис'и	ти си н'егоф учен'ик, <i>ам'а</i> н'ее сме Мојс'еови учен'ици
Јован 9, 33	<i>ак'у</i> не б'еши в'оа ут Б'ога, не м'ожеш да ч'ине ништу	<i>аку</i> не б'еши в'оа ут Б'ога, не м'ожеш да ч'ини н'ѧшто	<i>'ако</i> не б'еше сој от Б'ога, не можеше да ст'ори н'ишчо	т'ој <i>'ако</i> ни б'еше от б'ога, ни м'ожеше н'ишту да ст'ори
Јован 20, 20	<i>ка</i> каж'а в'аа лакард'иа, му пукаж'а р'аците му и р'ебруту му	<i>ка</i> му рич'е, му сѧ каж'а р'ѧцѧте и на пл'ешките	<i>от ка</i> му р'ече с'ози, му к'аза т'иам рац'ј'ете и ребр'ото...	тов'а <i>отк'ак</i> р'ече пок'аза хми рак'ите и ног'ите
Јован 20, 24	не б'еше сос н'их <i>к'ога</i> д'ујде Ис'ус	не б'еши су н'ѧх <i>к'ога</i> д'ошѧл Ис'ус	не б'ѧше со н'иј <i>к'ога</i> д'ојде Р'истос	ни б'еше сас т'јах, <i>коз'а</i> д'ојде Ис'ус

¹⁰ Одделно во табелите се дадени само примерите од втората рака на КЕ каде што има разлика во искористениот сврзник. Во трудов не се наведуваат примерите од втората рака на КЕ, каде што разликите меѓу првата и втората рака на КЕ се во врска со друга зборовна група или се на друго јазично рамниште.

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Јован 20, 25	<i>ак'у не в'идам ... и ак'у не кл'адам ..., не ке вер'увам</i>	<i>ак'у не 'а в'идам ... и да кл'ад(а)м ..., каб'ил да вер'увам (вторава условна реченица е со друг сврзник – да¹¹)</i>	<i>'ако не в'ида ... и 'ако не кл'ам ..., не жа в'арва</i>	<i>ако ни в'иде ... и ако ни с'и кл'ада ..., ни шта вј'аровам</i>
Лука 24, 37	<i>кат'у да са уплаш'иа м'осне и (кату) да са путр'есат, му са ч'инеши да гл'едат д'ух</i>	<i>'они с'а уплаш'иле и стр'ах му падн'а н'ого, с'а расч'удаа гу'а гл'едат ф'антазама</i>	<i>г'иа се уплаш'ие, и му семн'аше кај му се сн'а с'ан</i>	<i>тие, ч'инки са потр'есоха и са уплашиха млогоу, пра'веше хми са 'оти дух гл'едат</i>
Лука 24, 39	<i>вид'ејте ма зашт'о д'ухут сн'ага и к'оски н'ема к'ак гл'едати м'ене дек'а 'имама</i>	<i>вид'ејти, 'оти д'уша и сн'ага, 'илим к'оски н'ема, кат'у как ми пул'ате к'ак¹² с'ам</i>	<i>вид'ејте 'оти сенк'ата тр'уп и к'оске н'ема, кај ич'о ме пул'ате м'ане ич'о 'имама</i>	<i>Ø¹³</i>

¹¹ В. (Minova-Gjurkova, 2000: 285).

¹² Значење: *каков/каков што* – исказна реченица.

¹³ Во ТЕ недостасува овој дел од стихот.

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Лука 24, 43	в'ие са т'ие <i>шт'о</i> ви зпурув'ах 'оште <i>к'ога</i> бех сос в'ас ...	в'иа прик'азни, <i>шо</i> ви 'и к'ажах, 'ошти бид'еки су в'ас ...	с'а шчо ви р'екој 'ешче <i>ка</i> б'ај со вас ...	т'ези лакард'ии <i>шту</i> рекох на вас <i>куг'а</i> бех 'оште сас вас ...
Лука 24, 45	му утфор'и 'умут му <i>да</i> расбер'ат Пис'аниету	му с'а дојд'е на 'умут, <i>да</i> с'а разбр'але за кн'агите	му лап'ална 'умо <i>за да</i> разб'ере пис'ано	хми ут'ори ум'а <i>да</i> разбер'ат пис'аниа
Лука 24, 49	в'ие сид'ејте уф Градут Јерусал'им, <i>д'ури да</i> са убл'ечите с'ила утусг'оре	в'ии сед'ејтите на града Јерусал'има <i>д'ури да</i> с'а з'емите пув'ела уф узг'ори	в'ије сед'ејте во касаб'ата Јерусал'им <i>дур да</i> зем'ите к'уед от Бога	в'ие с'едите на град Јерусал'им, <i>дур да</i> са облеч'ете ј'акос от г'оре

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Матеј 6, 22	<i>ак'у 'убо 'окуту ти е ч'исту, и с'ата ти сн'ага сфетл'ива ки б'иде (втора рака: ако¹⁴ санк'и 'окуту ти е ч'исту, и с'ата ти сн'ага сфетл'ива ки б'иде)</i>	<i>'окуту 'аку ти и ч'исто, с'ага сн'ага ти сф'етена</i>	<i>'ако ок'ото ти е пр'аво, в'есјо труп жа ти е со сфетл'ина¹⁵</i>	<i>ок'ото 'ако ти е пр'осто, фрет сн'агата ти е сф'ета</i>
Матеј 6, 24	<i>ил'и ид'ин'ут ки умр'ази, и др'уг'ут ки возл''убе; ил'и ид'ин'ут ки з'апре, и др'уг'ут ки по'уде</i>	<i>'или идн'ото ки с'а мил'ува, и на др'уг'ут ки гу ка'сканд'иса; 'или на идн'ото ки му пум'ага па др'уг'ут ки гу натим'иса</i>	<i>'или енет'его н'е жа 'ијти да го нав'иди, а другет'его жа го 'ијти; 'или енет'его жа го сл'уше, а другет'его н'е жа 'ијти да го зн'а¹⁶</i>	<i>ј'а ед'ина шта загарез'и пак др'угиа шта мил'ова, ја н'а ед'ина шта пригуд'и пак др'угиа шта са усрам'и</i>

¹⁴ В. погоре, во табелата со поделба на сврзниците врз основа на односот во сложената реченица.

¹⁵ Матеј 6 од анонимниот преведувач: *'ако ок'ото т'ф'о е'сти ч'исто, т'огас и в'есјо тр'упо т'ф'о е'сти пресф'етен.*

¹⁶ Матеј 6 од анонимниот преведувач: *ед'енјо и за го 'ијти, др'у'ејо не за го 'ијти, ед'енјо за го сл'уша, др'у'ејо не за го ч'уви* (кај анонимниот преведувач се среќава асиндетонска реченица).

Стих	КЕ	КуЕ	БЕ	ТЕ
Матеј 6, 33	... Ам'и п'ерву сак'ајте Ц'арстфуту Б'ожие (нова реченица – значенски спротивна на претходнит е реченици во рамките на текстот)	... Тук'у пиш'ин да п'алати на Господинов а царшт'ина (нова реченица – значенски спротивна на претходнит е реченици во рамките на текстот)	..., т'око ишч'ајте пон'апре царшчин'ата Госпут'ому (спротивна во рамките на сложената реченица)	ам'и да т'ерате напр'еш ц'арсто б'ожиа (нова реченица – значенски спротивна на претходните реченици во рамките на текстот)
Матеј 14, 29	'одеши н'а врас в'одата, да д'ојде до Ис'уса	сă г'аз'а уф в'одата, да сă 'оди кăд Ис'ус	б'ара нат вод'ата за да д'ојди при Рист'оса	пох'оди по од'ите та д'ојде кад'е Ис'уса (поинаку, со составна реченица)
Матеј 15, 23	'испушти 'а зашт'о в'ика пу н'ас	п'ушти 'а на н'еа, 'оти се в'ика пу н'ас	д'ај пăт, 'оти в'ичи по нас	дај хи п'ат да си 'иде, 'оти р'ука пу нас

3. Коментари од анализата и од споредбата

Во овој дел од трудот се поместени и се коментираат само поспецифичните примери од горната табела.

Во рамките на паратаксата, како најчест сврзник за составните реченици во КЕ, во КуЕ и во БЕ се среќава сврзникот *и* (сп., на пр.: *дујд'оа и вид'оа* (КЕ); *ут'идоа и вид'еле* (КуЕ); *дојд'оа и вид'оа* (БЕ)). Во анализираниот текст на ТЕ, пак, овој сврзник се јавува поретко, а се претпочита употребата на сврзникот *та* (сп. *д'ојдоа и т'ие та в'идеа*, но и: *заст'ана Ис'ус та р'укна и р'ече*) И во КЕ, покрај *и*, се среќава

сврзникот *та*, но само за да воведи спротивен однос меѓу двете реченици (в. Minova-Gjurkova, 2000: 242–243) (сп.: *п'онапр'ет ви каж'ах, та не ч'ухте*). Овој сврзник во втората рака на КЕ е исправен со сврзникот *да* (сп.: *п'онапр'ет ви каж'ах, да не ч'ухте*), кој се среќава во пошироката област на источниот дел од јужните македонски говори (в. Реев, 1987: 307). Во примеров во текстот на ТЕ, очекувано, се среќава *та* (*казах ви, т'а ни ч'ухте ли*). Во КуЕ, пак, на местото на овој пример се среќава асиндетонска реченица (*с'ега ви р'екох, не слуш'ахти*), а во текстот на БЕ се среќава сврзникот *и*: *с'ега ви р'екој в'ам, и не ч'ујте*.

Меѓу спротивните сврзници, во анализираниот текст на КЕ редовно се јавува сврзникот по потекло од турскиот јазик *ам'и* (сп.: *н'ету в'оа изгр'еши, н'ету Т'атките му, ам'и са род'и сл'еп да са ј'ават раб'отите Б'огуви на н'егу; ... Ам'и н'ерву сак'ајте Ц'арстфуту Б'ожие*). Слична е состојбата и во ТЕ (сп.: *н'иту т'ој пригриши'и ниту родител'ето му, ам'и са род'и сл'ап, за да му са пок'ажет б'оговите р'аботи; ам'и да н'ерате напр'еш ц'арсто б'ожиа*), со тоа што сврзников во овој текст се јавува и со варијантата *ама* (сп.: *ти си н'егоф учен'ик, ам'а н'ее сме Мојс'еови учен'ици*). Во ваквите примери, речиси секаде во КуЕ се среќава сврзникот од словенско потекло *тук'у* (*н'ато он им'ал гр'ех н'ато т'аткото, н'ато м'ајка му, тук'у да с'а ч'ини бил'а ч'удба Господ'инова на н'его; ... Тук'у пиш'ин да н'алати на Господинова царит'ина*). Во анализираниот текст на БЕ, покрај *'ами* (*ни от т'огоф гр'еј, ни от татков'и му, ам'и за да се разб'ере работ'ете Господин Б'огу от н'его*), се среќаваат сврзникот *а* (*т'и си ч'овек т'огоф, а н'ие сме ту Моис'и*), и сврзникот *т'око*, вообичаен за корчанскиот говор (*..., т'око ишч'ајте пон'апре царшчин'ата Госпут'ому*).

Во хипотаксата, од односните сврзници во КЕ паралелно се јавуваат *дек'а* и *што*, додека во КуЕ, се среќава само сврзникот *шо*. Во оваа група сврзници, во текстот на БЕ се среќава сврзникот *што*. Во текстот на ТЕ, пак, се јавува пред сè формата на истиот сврзник со редукција на вокалот *о > у* (*шту*), а во неколку позиции се среќава и дијалектниот сврзник *д'ето*.

Зборот *дека*, во текстот на првата и на втората рака на КЕ, може да функционира како прилог, но и како сврзник за односните зависноложени реченици. Функцијата ја определува акцентот. Кога зборот се јавува како прилог (или како прашален заменски збор во функција на сврзник за исказните зависноложени реченици), тогаш акцентот е на вториот слог од крајот (*д'ека*), а кога се јавува како релативен сврзник, акцентот паѓа на првиот слог од крајот на зборот

(дек'а). (в. Spasov, Arsov, 2008: 353–354 и 358), сп.: *д'ека жив'уваши?; в'идоа д'ека жив'ува*, наспрема *в'оа ли е С'ин ви дек'а в'елети 'оти сл'еп са род'и; ид'ин ут дв'ата дек'а ч'уа ут Јо'ана т'аа лакард'ија*. Дополнително, сврзникот *дек'а*, во КЕ се јавува и како исказен (сп.: *гу ч'уа дв'ата му Учен'ици дек'а каж'а, и ут'идуа ну Ис'уса*). Сепак, како што се нагласува и во студијата за КЕ, станува збор за изразена тенденција, но не и за правило што доследно се спроведува во целиот текст (в. Spasov, Arsov, 2008: 358).

Во КЕ, и во првата и во втората рака, се прави распределба при употребата на сврзниците *'оти* и *зашт'о*. Првиот редовно се јавува, но единствено како сврзник за исказните реченици (сп.: *зн'аеми 'оти сл'еп са род'и, и 'оти в'оа е С'инут ни*), додека кај причинските реченици се среќава единствено сврзникот *зашт'о* (сп.: *в'оа чув'ек не е ут Б'ога, зашт'о не ч'ува С'абутата; в'ие рек'оа т'атките му, зашт'о са б'оа*). Во КуЕ и кај двата вида реченици се среќава единствено сврзникот *'оти* (сп.: *зн'аими 'оти во н'а ј с'ан н'аш, и сл'еп ишо с'а род'и; в'оа чов'ек не ј уд Б'ога, 'оти не 'а др'ажу суб'отата*). Во еден пример од КуЕ како сврзник за причинските реченици се среќава и *зард'и* (сп.: *так'а му с'а р'екле т'атко и м'ајка му, зард'и му б'иле стр'ах*), кој, инаку, и во КЕ и во КуЕ функционира, пред сè, како предлог. Во друг пример во КуЕ се јавува и сврзникот *ч'унким*, по потекло од турскиот јазик (*не б'еши т'ога 'ошти Сф'ити Д'ух, ч'унким Ис'ус не му с'а д'ал сл'авата*). Во БЕ, најчесто се среќава *'оти* и кај исказните и кај причинските реченици (сп.: *зн'аме д'обре 'оти с'ој 'ести с'ино наш, и 'оти се р'оди сл'еп, наспрема в'оа чов'ек не ј уд Б'ога, 'оти не 'а др'ажу суб'отата*), но во еден пример се среќава и сврзникот *з'ошчо* (сп.: *т'огас не б'а д'аден Д'ух сф'ит з'ошчо Р'истос 'ешче не б'а засл'авен*). Во анализираниот текст на ТЕ, пак, за воведување на причинските реченици доследно се користи само сврзникот *'оти* (сп. *так'а р'екоха род'ителето му, 'оти ги б'еше ср'ах; тов'а ч'ул'ак ни 'е от б'ога, 'оти ни ч'ува с'аботата*). Слично како во останатите три текста, и во ТЕ, *'оти* се користи за воведување и на исказни реченици, но, покрај него, во анализираниот текст на ова евангелие од исказните сврзници се среќава и дијалектниот сврзник *че* со редуција на вокалот *e > i*, односно *чи* (сп. *н'ее зн'аеме, 'оти тов'а е син'а ни и 'оти са сл'ан род'и*, но: *н'ези, ишту гу гл'едаха н'онапр'еш, чи беше сл'ан; син'а ви, ишту к'азувате чи са 'е род'ил сл'ан*).

Додека во текстот на КуЕ сврзникот *чунким* се среќава како причински, во текстот на ТЕ локалната варијанта од истиот сврзник (*ч'инки*) се јавува со значење *небаре, божем, чиниш* (в. Minova-Gjurkova, 2000: 290), односно во пример со начинска реченица (сп.

тие, ч'инки са потр'есоха и са упл'ашиха м'огу, пра'веше хми са 'оти дух гл'едат). Со идентично значење, во истиот пример, но во последната дел-реченица, во КуЕ е искористен сврзникот *г'иа*¹⁷ (сп. 'они с'а уплаш'иле и стр'ах му падн'а н'ого, с'а расч'удаа г'иа гл'едат ф'антазама). И Мазон и Вајан го преведуваат со *божем, како да* (fr. *soi-disant que, comme si*) (Mazon, Vaillant, 1938: 242). Во останатите два текста е употребен сврзнички состав што во себе го содржи прилогот *како* (сп. *кат'у да са уплаш'иа м'осне и да са путр'есат, му са ч'инеши да гл'едат д'ух* (КЕ); *т'иа се уплаш'ие, и му семн'аше кај*¹⁸ *му се сн'а с'ајн* (БЕ)).

Тргувајќи од примерите во текстот на КЕ, како и во целава анализа, речиси во ниту еден од текстовите не се среќаваат допусни и последични зависносложени реченици. Поради блискоста во значењето, допусниот однос се изразува со спротивните и со условните реченици (в. Minova-Gjurkova, 2000: 287–288), а последичниот со причинските (в. Minova-Gjurkova, 2000: 276). Единствениот пример што може да наликува на последична реченица е од КуЕ: *'иди н'ок'а, шо н'е м'ожн н'екој да раб'оти*. Останува отворено прашањето дали овде навистина има последична реченица или сврзникот *шо* е употребен со временско значење. Во официјалниот превод на Новиот завет на современ македонски стандарден јазик (Nov zavet, 2006) примеров гласи: *настапува ноќ, кога не ќе може никој да работи*, односно се среќава временска реченица. Во КЕ ситуацијата е иста со онаа во официјалниот превод на Библијата на СМСЈ, т.е. се среќава временска реченица со сврзникот *к'ога* (*'иде н'ока, к'ога н'ето н'икуј не м'оже да раб'оти*), додека во текстовите на КуЕ, на БЕ и на ТЕ, семантички, се забележува причинско-последичен однос (сп.: *'иди н'ок'а, шо н'е м'ожн н'екој да раб'оти* (КуЕ); *гр'еди нојч'ата, н'икој не м'ожн да раб'ота на темн'ица* (БЕ); *дох'ода н'аш, та тог'а н'икој не м'оже да р'аботи* (ТЕ)).

4. Заклучоци

1. Општо земено, состојбата со сврзниците во текстовите на КЕ, КуЕ, БЕ и на ТЕ ѝ одговора на онаа во одделните дијалекти со кои тие се поврзуваат. Се забележува и тоа дека во сите текстови најчесто се користат истите сврзници за одреден вид реченици, секако со извесни разлики во нивниот изглед, поради особеностите на одделните

¹⁷ Од тур. *güya* (значење: *небаре, божем, како да*).

¹⁸ В. го објаснувањето за предлогот/прилогот/сврзникот *кај* во корчанскиот говор погоре во воведот.

дијалекти. Се забележуваат мали пројави на „несоодветност“, кои, во зависност од перспективата, можеме да ги сметаме за стилизации.

2. Во КЕ, наспрема КуЕ, наспрема БЕ и наспрема ТЕ може да се претпостави тенденција за стилизација, односно обид за нормирање на употребата на сврзниците кај сложените реченици. Ова е видливо, на пр., кај сврзниците *'оти* и *заит'о*, односно при нивната употреба кај исказните и кај причинските реченици.

3. Извесна тенденција за стилизација и за оддалечување од говорот во КуЕ може да се види во примерите во кои се инсистира на користењето на сврзникот *туку* од словенско потекло, наспрема сврзникот *ама/ами*, по потекло од турскиот јазик, кој често се користи во долновардарските говори, а отсутствува во анализираниот текст на ова евангелие.

4. За постапка на стилизација во КЕ, и во првата и во втората рака, може да се смета доследната употреба на сврзникот *што*, наспрема неговата разговорна варијанта *шо*, која редовно се користи во текстот на КуЕ, и наспрема неговата (дијалектна) форма во БЕ и во ТЕ: *шчо*, односно *шту*. Од друга страна, самото колебање при изборот на сврзникот *што* наспрема *дек'а* покажува тенденција за стилизација во КЕ, и тоа во насока кон централните говори на западното македонско наречје (в. Srasov, Arsov 2008, 358–359).

Литература

- Арсов, Борче. (2011). *Морфологија на именските зборови во Кониовското евангелие (1852) во споредба со Кулакиското евангелие (1860)*: Магистерски труд. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Арсов, Борче. (2015). *Постапки на стилизација на морфолошко, зборообразувачко и на лексичко рамниште во Кониовското, Кулакиското и во Бобошчанското евангелие (споредби)*: Докторска дисертација. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Иванов, Ѓордан. (1970). *Български старини из Македонија*. Софија: БАН.
- Конески, Блаже. (1975). *Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија*. Скопје: Македонска книга.
- Милетич, Любомир. (1920). *Български старини VI. Два български ръкописа с гръцко писмо*. Софија: БАН.
- Минова-Гуркова, Лилјана. (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- Нов завет*. (2006). Скопје: Библиско здружение на Република Македонија.
- Пеев, Коста. (1987). *Кукушкиот говор I*. Скопје: Студентски збор.
- Arsov, Borche. (2016). *On some lexical archaisms in the Boboshtica Gospel and the Boboshtica dialect*. In *SLAVICA HELSINGIENSIA 49: In search of the center*

- and periphery: Linguistic attitudes, minorities, and landscapes in the Central Balkans*. Maxim Makartsev & Max Wahlström (eds.) Helsinki: University of Helsinki. 125–136.
- Courthiade, Marcel. (1988). Les derniers vestiges du parler slave de Boboščica et de Drenovene (Albanie). In *Revue des études slaves* No 60(1). Paris: Institute d'Études Slaves. 139–157.
- Lindstedt, Jouko, Spasov, Ljudmil, Nuorluoto, Juhani. (2008). *The Konikovo Gospel / Кониовско евангелие*. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters.
- Mazon, André. (1936). *Documents contes et chansons Slaves de L'Albanie du Sud*. Paris: Librairie Droz.
- Mazon, André, Vaillant, André. (1938). *L'Évangélique de Kulakia Un parler Slave du Bas-Vardar*. Paris: Librairie Droz.
- Spasov, Ljudmil, Arsov, Borče. (2008). Review of Morphology and the Function of Morphological Categories in the Konikovo Gospel. In *The Konikovo Gospel / Кониовско евангелие*. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters. 325–362.

References

- Arsov, Borče. (2011). *Morfologija na imenskite zborovi vo Konikovskoto evangelie (1852) vo sporedba so Kulakiskoto evangelie (1860)* [The morphology of the noun words in the Konikovo Gospel (1852) compared to the Kulakisko Gospel (1860)]: Master thesis. Skopje: Ss. Cyril and Methodius University.
- Arsov, Borče. (2015). *Postapki na stilizacija na morfološko, zborobrazuvačko i na leksičko ramnište vo Konikovskoto, Kulakiskoto i vo Boboščanskoto evangelie (sporedbi)*: [Procedures for stylization of morphological, congregational and lexical levels in Konikovo, Kulaki and in the Boboshtica Gospels (comparisons)]: PhD thesis. Skopje: Ss. Cyril and Methodius University.
- Ivanov, Yordan. (1970). *Bulgarski starini iz Makedonija* [Bulgarian antiquities from Macedonia]. Sofia: BAN.
- Koneski, Blaže. (1975). *Od istorijata na jazikot na slovenskata pismenost vo Makedonija* [From the history of Slavic literacy in Macedonia]. Skopje: Makedonska kniga.
- Miletič, Lyubomir. (1920). *Bulgarski starini VI. Dva rukopisa s grucko pismo* [Bulgarian Antiquities VI. Two manuscripts with Greek literacy]. Sofia: BAN.
- Minova-Gjurkova, Liljana. (2000). *Sintaksa na makedonskiot standarden jazik* [The syntax of Macedonian standard language]. Skopje: Magor.
- Nov zavet* [New Testament]. (2006). Skopje: Biblisko združenie na Republika Makedonija.
- Peev, Kosta. (1987). *Kukuškiot govor I* [Kukuškiot dialekt I]. Skopje: Studentski zbor.
- Arsov, Borče. (2016). *On some lexical archaisms in the Boboshtica Gospel and the Boboshtica dialect*. In *Slavica Helsingensia* 49: *In search of the center and periphery: Linguistic attitudes, minorities, and landscapes in the Central*

- Balkans*. Maxim Makartsev & Max Wahlström (Eds.) Helsinki: University of Helsinki. 125–136.
- Courthiade, Marcel. (1988). Les derniers vestiges du parler slave de Boboščica et de Drenovene (Albanie). In *Revue des études slaves* No 60(1). Paris: Institute d'Etudes Slaves. 139–157.
- Lindstedt, Jouko, Spasov, Ljudmil, Nuorluoto, Juhani. (2008). *The Konikovo Gospel / Кониовско евангелие*. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters.
- Mazon, André. (1936). *Documents contes et chansons Slaves de L'Albanie du Sud*. Paris: Librairie Droz.
- Mazon, André, Vaillant, André. (1938). *L'Évangélique de Kulakia Un parler Slave du Bas-Vardar*. Paris: Librairie Droz.
- Spasov, Ljudmil, Arsov, Borče. (2008). *Review of Morphology and the Function of Morphological Categories in the Konikovo Gospel*. In *The Konikovo Gospel / Кониовско евангелие*. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters. 325–362.